

Ebû'İ-Ferec
el-Hatîb'in
kendî
el yazısıyla
bir ferâğ
kaydı
(Ziriklî,
el-A'îlâm,
VI, 213)

tos 1893) Şam'da vefat etti ve Dahdâh Kabristanı'na defnedildi.

Eserleri. Henüz hiçbir neşredilmeyen ve vârislerine intikal eden özel kütüphanesinde bulunan eserlerinin bazıları şunlardır: *et-Tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (en önemli eseri olup otuz ciltlik bir tefsirdir); *el-Füyûzâtü'l-hisân fî neşâ'ihî'l-vildân* (dört ciltlik bu eserin bir fıkıh ve ah-lâk kitabı olduğu anlaşılmaktadır); *Risâle fî va'idi hırmânî'l-vereseti'd-dî'âf* (*Ref'u'l-'adl ve'l-inşâf bi-hırmânî'l-vereseti'd-dî'âf*); *Muhtaşaru Müsnedi'l-İmâm Ahmed*; *Muhtaşaru Târîhi İbn 'Asâkir*; *Risâle fî fazli ziyârâtî Dimaşk*; *Hâşiye 'alâ Kaṭri'n-nedâ*.

BİBLİYOGRAFYA:

İzâhu'l-meknân, I, 120; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, II, 393; Ziriklî, *el-A'îlâm* (Fethullah), VI, 212-213; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, VIII, 58; X, 183; Muhammed Cemil es-Sattî, *Terâcimü a'yânî Dimaşk*, Dimaşk 1367/1948, s. 48-49; Zeki Mücâhid, *el-A'îlâmü's-şarkıyye*, Kahire 1369/1950, II, 68; Muhammed Mutî el-Hâfiz — Nizâr Ebâza, *Târîhu 'ulemâ'i Dimaşk*, Dimaşk 1406/1986, I, 111-112; Muhammed Abdüllâtif Sâlih el-Ferfûr, *A'îlâmü Dimaşk*, Dimaşk 1408/1987, s. 292.

TAYYAR ALTIKULAÇ

EBÜ'İ-FEREC İBNÜ'İ-İBRÎ

(bk. İBNÜ'İ-İBRÎ).

EBÜ'İ-FEREC el-İSFAHÂNÎ

(أبو الفرج الإصفهانی)

Ebû'İ-Ferec Âlî b. el-Hüseyn
b. Muhammed b. Ahmed
el-Kureşî el-İsfahânî
(ö. 356/967)

el-Eğânî adlı eseriyle tanınan
Arap tarihçisi ve edibi.

284 (897) yılında doğdu. Çağdaş araştırmacıların çoğu İsfahânî nisbesinden hareketle İsfahan'da doğduğunu ileri sürmektedir; bazıları ise *el-Eğânî*'de ailesi hakkında verdiği bilgileri dikkate alarak Bağdat'ta doğmuş olmasını da-

ha kuvvetli bir ihtimal olarak görmekte-dirler. Dedesi Muhammed b. Ahmed'in Sâmerâ'nın tanınmış şahsiyetleri ara-sında yer alması, babasının Bağdat'ta ikamet etmesi, amcası Hasan b. Muham-med'in Abbâsî Halifesi Mutevekkil-Alel-lah zamanında önde gelen kâtiplerden sayılması ikinci görüşü desteklemektedir (Muhammed Hayr, XV/1, s. 260-261). Meşhur olduğu İsfahânî nisbesi, Emevî ailesine mensup dedelerinin Abbâsîler'in zulmünden kurtulmak için bir süre İsfah-an'da ikamet etmeleri dolayısıyla aile-nin bu nisbe ile anılmasından kaynak-lanmış olmalıdır (a.g.e., s. 261). Esasen Ebû'İ-Ferec'in aldığı mûsiki ve şiir kül-türü de onun Bağdat'ın aristokrat aile-lerinden birine mensup olduğunu göster-mektedir.

İlk öğreniminin ardından şiir ve mûsi-ki kültürünü aile muhitinde edindikten sonra Küfe'ye gitti. Burada Mutayye b. Eyyûb, Muhammed b. Ca'fer el-Kattât, Hüseyin b. Tayyib eş-Şucâî, Muhammed b. Hüseyin el-Kindî, Ahmed b. İsa el-İclî gibi âlimlerden hadis ve tarih okudu, ayrı-lca lûgat ilmini öğrendi. Daha sonra dön-düğü Bağdat'ta İbn Düreyd, Ebû Bekir el-Enbârî, Ebû Bekir es-Sülî, Ebû Abdul-lah Muhammed b. Abbas el-Yezîdî, Ah-feş el-Asgar, Niftaveyh, Ca'fer b. Kudâ-me, İbn Cerîr et-Taberî gibi âlimlerden gramer, lûgat, edebiyat, şiir, ensâb, ah-bâr, tarih, megâzî, tefsir, hadis, mûsiki, eyyâmü'l-Arab, tıp, baytarlık ve nücûm dersleri aldı. Eserinde yer alan bazı bil-gilerden İsfahânî'nin Basra, Küfe, Rak-ka, Antakya gibi yerlere de seyahatler-de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Öğrenimini tamamladıktan sonra ders vermeye başlayan Ebû'İ-Ferec kısa za-manda meşhur olunca her taraftan tale-beler ve ilim meraklıları derslerine ka-tılmak için Bağdat'a akın etmeye başla-dılar. Muhaddislerden Dârekutnî, Ebû İshak et-Taberî, Ali b. Ahmed er-Rezzâz, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Mâlik b. Âiz el-Endelüsî, şair ve edip Ali b. Dînâr ve Ebû Ali Muhassin et-Tenûhî onun meşhur talebeleri arasında yer alır. Bunlardan son ikisi aynı zamanda kendisinden eser-lerini rivayet izni almıştır. Ali b. Dînâr, *el-Eğânî*'nin tamamını Ebû'İ-Ferec'den okuduğunu övünerek nakletmektedir.

Ebû'İ-Ferec'in edebiyat ve dil konusun-daki bilgisinin derinliği, tarih ve ahbar-la ilgili mâlumatının zenginliği, ayrıca hoşsohbet ve nüktedan olması sebebi-yle devrinin tanınmış âlim ve edipleri onun

sohbetlerine devam ederlerdi. Bunlar arasında Ebû İshak es-Sâbî, Kâdî et-Te-nûhî, Vezîr el-Mühellebî, Ali b. Hârûn el-Müneccim ve Ebû Saîd es-Sîrâfî gibi ki-şileri saymak mümkündür. Bağdat'ta tahsil arkadaşı olan Hasan b. Muham-med el-Mühellebî, Büveyhî Emîri Muiz-züddeve'ye vezir olunca Ebû'İ-Ferec onun nedimi oldu. Mühellebî, on üç yıl devam eden vezirliği süresince Ebû'İ-Ferec'i ya-nından ayırmadı; kendisine maddî ve mâ-nevî her türlü yardımında bulundu. Ebû'İ-Ferec'in, Halep Emîri Seyfûddeve el-Hamdânî ve Büveyhî Veziri Sâhib b. Ab-bâd ile de gıyabî âlâkası vardı. Nitekim *el-Eğânî*'yi yazıp bitirince Seyfûddeve'ye göndermiş, Seyfûddeve de kendisi-ne 1000 dinar vermiştir. Sâhib b. Abbâd durumu öğrenince Seyfûddeve'nin Ebû'İ-Ferec'in hakkını yediğini, eserin veri-len paranın birkaç katına lâyık olduğu-nu söylemiştir.

Son Emevî halifesi Mervân'ın soyun-dan geldiği için Endülüs Emevîleri ile giz-li irtibat halinde olan Ebû'İ-Ferec'in yaz-dığı eserleri onlara da gönderdiği ve ken-dilerinden yardım gördüğü, hatta bazı eserlerinin Doğu'da tanınmadan önce Endülüs'te tanındığı rivayet edilmekte-dir. Makkarî, Endülüs Emevî Halifesi II. Hakem el-Müstansır-Billâh'ın Ebû'İ-Ferec'e 1000 dinar gönderdiğini kaydeder (*Nefḥu't-tib*, I, 386; III, 72).

Aynı zamanda şair olan Ebû'İ-Ferec'in *el-Eğânî*'ye aldığı şiirlerle ilgili edebî tenkitlerin değeri bu vasfından dolayıdır. Ancak onun şöhreti tarihçiliğinden ve özellikle *el-Eğânî* adlı eserinden kay-naklanmaktadır. Ebû'İ-Ferec'in hayvan-lara karşı da özel bir ilgisi olduğu, bes-lediği kedi, horoz ve koyunun ölmesi mü-nasebetiyle yazdığı mersiyelelerden anla-şılmaktadır.

Ebû'İ-Ferec'in Şîî olduğu rivayet edil-mekteyse de çağdaşları İbnü'n-Nedîm ile Ebû Nuaym el-İsfahânî, ayrıca ken-disinden hadis rivayet eden Dârekutnî, Ali er-Rezzâz ve İbn Dümâ gibi âlimler bu hususta herhangi bir şey söyleme-dikleri gibi bugüne ulaşan eserlerinde Şîîliğini gösterecek bir bilgiye de rast-lanmamaktadır. Bu rivayet, Hatîb el-Bağ-dâdî'nin Ebû'İ-Ferec hakkında kullandığı "rivayeti çok olan" mânasındaki "müt-tesîfîn" (المُتَسَمِّينَ) kelimesinin (*Târîhu Bağ-dâdî*, XI, 398-399) daha sonra yanlışlıkla "Şîî taraftarı" anlamındaki "müteşeyyîîn" (المُتَشَعِّينَ) şeklinde okunmasından (İbn Hallikân, III, 307) kaynaklanmış olmalıdır (Muhammed Hayr, XV/1, s. 279).

Ebû'l-Ferec'in içki içtiği, müsiği ile meşguliyetinden dolayı şarkıcı câriye ve kölelerle arkadaşlık ettiği nakledilir. Ömrünün sonlarında akli dengesi bozulan ve felç geçiren Ebû'l-Ferec 14 Zilhicce 356 (20 Kasım 967) tarihinde Bağdat'ta öldü.

Eserleri. Ebû'l-Ferec'in ensâb, ahbâr, şiir ve şairler, meyhaneler, müsiği, şarkıcılar vb. konularda otuz civarında eser yazdığı kaydedilmekte, bunlardan yalnız dördünün günümüze ulaştığı bilinmektedir. 1. *el-Eğânî*. Müellifinden daha çok meşhur olan bu eser, Emevî devrinde ve Abbâsiler'in ilk dönemlerinde yaşayan şarkıcı ve bestekârlarla bunların şarkı ve bestelerini konu edinmiştir. Ebû'l-Ferec şarkının güftesi, bestesi ve bestekân hakkında bilgi verirken şiirin vezni, garîb kelimeleri, şairin ve bestekârın hayatı, şarkının kimin için bestelendiği, hangi şarkıcılar tarafından okunduğu gibi hususlara da temas eder. Bu bilgileri verirken zamanına kadar gelen yazılı belgelerle döneminde yaşamakta olan kişilerin ve bizzat kendisinin şahit olduğu olaylardan istifade eder. Ebû'l-Ferec'in bazı kitaplardan söz etmesi, devrinde gördüğü birçok olayı anlatması, döneminin âdet ve görenekleri hakkında bilgi vermesi bakımından *el-Eğânî* büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim yazıldığı günden zamanımıza kadar başta İbn Haldûn olmak üzere birçok âlim tarafından takdir edilmiştir. Ancak Ebû'l-Ferec'in rivayet metodunu (isnad zinciri) kullanmakla birlikte râvilerinin çoğunun metrûk ve yalancılıkla itham edilen kişiler (kezzâb) olması, naklettiği haberleri değerlendirmemesi, hakkında bilgi verdiği dönemleri ve özellikle tarihî şahsi-

yetleri, çok defa mevkileriyle bağdaşmayacak şekilde olumsuz yönleriyle ve mübalağalı bir üslûpla anlatması, aynı olayı değişik yerlerde, değişik ifadelerle ve başka başka kişilere nisbet etmesi, aynı şiiri değişik şairlere mal etmesi gibi hususlar onun titiz bir araştırmacı olmadığını, eserini tarihe ve tarihî olaylara ışık tutmak için yazmadığını, giriş kısmında kendisinin de belirttiği gibi maksadının okuyucuyu eğlendirmek olduğunu göstermektedir. Bu sebeple eser tarihî bir kaynak olarak ihtiyatla kullanılmalıdır. Bununla birlikte *el-Eğânî* şiir, edebî tenkit, Arap müsikisinin tarihî gelişimi ve ihtiva ettiği diğer edebî malzeme bakımından İbn Haldûn'un da belirttiği gibi "hiçbir edebiyatçının vazgeçmeyeceği bir şaheserdir". Nitekim büyük bir edip olan Vezir Sâhib b. Abbâd, bir yere giderken develerle taşıttığı kütüphanesini *el-Eğânî*'yi temin ettikten sonra beraberinde götürmekten vazgeçmiş ve *el-Eğânî*'nin kendisini bunlardan müstağni kıldığını ifade etmiştir. Dünyanın belli başlı kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan *el-Eğânî* ilk defa Bulak'ta yirmi cilt halinde basılmıştır (1285). Daha sonra Rudolf E. Brünnow, Bulak baskısına esas olan nüshada bulunmayıp diğer bazı yazmalardan istifa ile topladığı malzemeyi bir cilt halinde neşretmiş (Leiden 1306/1888); I. Guidi de aynı baskıyı esas alarak *Cedâvilü Kitâbi'l-Eğânî* adıyla eserin bir fihristini hazırlamıştır (Paris 1318/1900). Üç cilt olarak Arapça'ya tercüme edilen bu fihristlerin ilâvesiyle Bulak baskısı yirmi dört ciltte tamamlanmıştır. Tunuslu el-Hâc Mahmûd es-Sâsî *el-Eğânî*'yi yirmi bir cilt halinde yeniden yayımlamış (Ka-

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî* adlı eserinden minyatürlü bir sayfa (Millet Ktp., Fezzullah Efendi, nr. 1565, vr. 1*)

hire 1323/1905), Guidi'nin hazırladığı fihrist kısmını da üç cilt olarak bu yeni baskıya göre düzenleyip ilâve etmiştir. Daha sonra Dârü'l-kütübî'l-Misriyye bir komisyon kurarak *el-Eğânî*'nin yeni bir neşrine başlamış, ancak on altı cilt çıkarabilmiştir (Kahire 1927-1970). Diğer ciltleri ise el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-âmmе tarafından yayımlanarak eser yine yirmi dört cilt halinde tamamlanmıştır (1970-1974). Dârü İhyâ'it-türâsî'l-Arabî bu baskıyı ofset olarak tekrarlamıştır (Beyrut). Bunlardan başka eserin Abdullah Alâiyîlî — Ahmed Ebû Sa'd — Müsâ Süleyman (I-XXV, Beyrut 1955-1964); Abdüsettâr Ahmed Ferrâc (I-XXV, Beyrut 1955-1964); İbrâhim el-Ebyârî (I-XXXI, Kahire 1389-1399/1969-1979); Memduh Hakkî (I-XXV, Beyrut 1983); Abdülemîr Alî Mühennâ — Semîr Yûsuf Câbir (I-XXV, Beyrut 1407/1986) tarafından yapılan baskıları da vardır. *el-Eğânî*'nin günümüze kadar ondan fazla muhtasarı yapılmıştır, bunların başlıcaları şunlardır: İbnü'l-Vezîr el-Mağribî (ö. 418/1027); Müsebbihî; İbn Nâkiyâ; İbn Vâsıl el-Hamevî, *Tecridü'l-Eğânî min zikri'l-meşâliş ve'l-meşânî* (nşr. Tâhâ Hüseyin — İbrâhim el-Ebyârî, I-VII, Kahire 1955-1959); İbn Manzûr, *Muhtârü'l-Eğânî fi'l-aḥbâr ve't-teḥânî* (nşr. M. Züheyr Şâviş, I-XII, Beyrut 1383/1964; İbrâhim el-Ebyârî v.dğr., Kahire 1965); Hüseyin b. Candar, *Muhtâşarü'l-Eğânî*; Abdülkâdir b. Abdurrahman el-Fâsî, *İdrâkü'l-emânî min Kitâbi'l-Eğânî*; Anton es-Sâlihânî (ö. 1941), *Rennâtü'l-meşâliş ve'l-meşânî fi rivâyâtî'l-Eğânî* (Beyrut 1888, 2. bs. 1923); Şeyh Muhammed el-Hudârî (ö. 1345/1927), *Muhezzebü'l-Eğânî* (I-IX, Kahire 1925-1926); Ahmed Kemal Zeki, *Muhtârât min Kitâbi'l-Eğânî* (Kahire 1961); Halil Hindevi, *Muhtârâtü'l-Eğânî* (I-V, Beyrut 1967); İhsan en-Nassî, *İhtiyârât min Kitâbi'l-Eğânî* (I-VI, Beyrut 1979-1985). Abdülemîr Ali Mühennâ, *el-Eğânî*'de kadınlarla ilgili olarak verilen bil-

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî* adlı eserinin 19. cüzünün ilk ve son sayfaları (Millet Ktp., Fezzullah Efendi, nr. 1565)

gileri *Aḥbârü'n-nisâ' fî Kitâbi'l-Eğânî* (Beyrut 1409/1988); Dâvûd Sellûm ile Nûrî Hammûdî el-Kaysî eserindeki kişileri *Şaḥṣiyyâtü Kitâbi'l-Eğânî* (Bağdad 1402/1982); Kemal en-Necmî *el-Eğânî*'de şarkıcı ve câriyelere dair anlatılanları *Yevmiyyâtü'l-muğannîn ve'l-cevârî* (Kahire 1986) adıyla yayımlamıştır. *el-Eğânî* ile ilgili olarak yapılan diğer bazı çalışmalar da şunlardır: M. Abdülcevâd el-Asmaî, *Ebû'l-Ferec el-İşfahânî ve Kitâbühü'l-Eğânî* (Kahire 1951); Ahmed el-Hazîrî, *Ricâlü's-siyâse ve's-şî'r min hilâlî Kitâbi'l-Eğânî* (Tunus 1982); Abdülmûîn el-Mülevvâhî, *Fihrisü mevâd ve terâcîm ve a'îlâmî Kitâbi'l-Eğânî* (Dimaşk 1984); Habeşî Seyyid Nasr, *Naḳdül-ḥaberi'l-edebî fî Kitâbi'l-Eğânî* (Kahire 1985); Hasan Muhsin, *Mu'cemül-elfâzî'l-müfessere fî Kitâbi'l-Eğânî* (Küveyt 1987); Reşîde Abdülhamîd el-Lekânî, *Elfâzül-eṭ'ime ve'l-eşribe fî Kitâbi'l-Eğânî* (İskenderiye 1991).

2. *Meḳâtîlüt-Tâlibiyyîn*. Ca'fer b. Ebû Tâlib'in şehâdetinden (629) Muktedir-Bilâh devrine (908-932) kadar Ehl-i beyt'ten şehid edilenlerin hal tercümelerini, öldürülme sebeplerini, kimler tarafından nerede ve nasıl katledildiklerini anlatan bir eserdir. İlk defa Tahran'da (1307), daha sonra Bombay (1311, Fahreddin en-Necefi'nin *el-Müntaḥab fî'l-Merâst ve'l-ḥutab*'ının kenarında) ve Necef'te (1353) basılmıştır. Teknik hatalarla dolu olan birbirinin tekrarı mahiyetindeki bu baskılardan sonra Seyyid Ahmed Sakr eserin tenkitli neşrini gerçekleştirmiştir (Kahire 1949; 2. bs., Beyrut, ts.). 3. *el-İmâ'ü's-şevâ'ir*. Şair câriyeleri konu alan bu eser Nûrî Hammûdî el-Kaysî ve Yûnus Ahmed es-Sâmerrâî'nin tahkikiyle neşredilmiştir (Beyrut 1404/1984). Ancak nâsirler eserden bazı müstehcen ibareleri çıkardıklarını ifade etmektedirler. Kitap ayrıca Celîl el-Atıyye tarafından da yayımlanmıştır (Beyrut 1405/1985). 4. *Kitâbü Edebi'l-gurebâ*. Gurbette gurbetle ilgili olarak şiir söyleyenlerin şiirlerini ihtiva eden bu eseri Selâhaddin el-Münecid yayımlamıştır (Beyrut 1972) (diğer eserlerinin bir listesi için bk. *Meḳâtîlüt-Tâlibiyyîn* [nşr. Seyyid Ahmed Sakr], nâşirin mukaddimesi, s. t-h). Ebû'l-Ferec'in Ebû Temmâm, Ebû Nûvâs ve Buhtûrî'nin divanlarını tertip ettiği söyleniyorsa da bu divanları tertip eden Ebû'l-Ferec değil Ali b. Hamza el-İşfahânî'dir (ö. 375/985-86). Aynı nisbeye taşımaları sebebiyle iki İsfahânî karıştırılmış olmalıdır (bk. Yâ-kût, XIX, 251).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ferec el-İşfahânî, *el-Eğânî*, nâsirlerin mukaddimesi, I, 1-59; a.mlf., *Maḳâtîlüt-Tâlibiyyîn* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1949 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rîfe), nâşirin mukaddimesi, s. a-ş; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 507-509; Seâlibî, *Yetimetü'd-dehr*, III, 127-132; Hatib, *Târîhu Bağdad*, XI, 398-400; Yâ-kût, *Mu'cemül-üdeba'*, XIII, 94-136; XIX, 251; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhür-r-ruvât*, II, 251-253; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 307-309; Zehebî, *A'îlâmü'n-nübelâ*, XVI, 201-203; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 221-222; Makkarî, *Nefhu't-tib*, I, 386; III, 72; *Keşfü'z-zunûn*, I, 129-130; M. Şemseddin, *İslâmda Târih ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 77-80; Serkis, *Mu'cem*, I, 337-338; H. George Farmer, *A History of Arabian Music*, London 1929, s. 164-165; Brockelmann, *GAL*, I, 152-153; *Suppl.*, I, 225-226; a.mlf., "Ebülferrec", *İA*, IV, 77; Sezgin, *GAS*, I, 378-382; a.mlf., *Muḥâdarât fî târîhi'l-ülûmi'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye*, Frankfurt 1404/1984, s. 147-158; İzzet Hasan, *el-Mektebetü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 1390/1970, s. 289-296; Memduh Hakkı, *Ebû'l-Ferec el-İşfahânî fî'l-Eğânî*, Beyrut 1971; İzzeddin İsmâîl, *el-Meşâdirü'l-edebiyye ve'l-lugaviyye*, Beyrut 1976, s. 189-198; Ömer ed-Dekkâk, *Meşâdirü't-türâşî'l-'Arabî*, Beyrut, ts. (Dârü's-Şarkî'l-Arabî), s. 115-119; Butrus el-Bustânî, *Üdeba'ül-'Arab*, Beyrut 1979, II, 411-418; Şefîk Cebri, *Ebû'l-Ferec el-İşfahânî*, Kahire 1980; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 490-495; Ali Muhammed el-Umeyr, *Haşâdül-kütüb*, Cidde 1402, s. 14-32; Dâvûd Sellûm — Nûrî Hammûdî el-Kaysî, *Şaḥṣiyyâtü Kitâbi'l-Eğânî*, Bağdad 1402/1982; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâsâtü'l-edebiyye*, Beyrut 1983, I, 199-202; Zeydân, *Adâb*, I, 591-593; A'yânü's-Şî'a, VIII, 198-201; Muhammed Kürd Ali, *Künûzü'l-ecdâd*, Dimaşk 1404/1984, s. 152-156; Ma'al-Mektebe, s. 148-151; Ziriklî, *el-A'îlâm* (Fethullah), IV, 278; Zekî Mübarek, *en-Nesrül-fennî*, Beyrut, ts., I, 288-302; Dâvûd Sellûm, *Dirâsâtü Kitâbi'l-Eğânî ve menhecü mü'ellifih*, Beyrut 1985; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mücez fî'l-edebî'l-'Arabî ve târîhih*, Beyrut 1985, II, 119-134; a.mlf., *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*, Beyrut, ts. (el-Matbaatü'l-Büsiyye), s. 745-747; Emced et-Trablusî, *Naḳratün târîhiyye fî hareketi't-te'tif inde'l-'Arab*, Dârülbeyzâ 1406/1986, s. 185-189; Velîd el-Azamî, *es-Seyfül-Yemânî fî naḥri'l-İşfahânî*, Mansûre 1408/1988; Nezir Muhammed Mektebî, *Cevletün fî âfâki'l-Eğânî*, Beyrut 1410/1990; Yûsuf Nevfel, *el-Mektebetül-'Arabiyye*, Kahire 1991, s. 383-387; Leon Zolondek, "The Sources of the Kitâb al-Ağânî", *Arabica*, VIII/3, Leiden 1961, s. 294-308; Seyyid Hâmid en-Nessâc, "el-Eğânî fî riḥletihî'l-ṭavile", *Mecelletü'l-Faysal*, VIII, Riyad 1978, s. 15-24; Muhammed Hayr eş-Şeyh Mûsâ, "Ebû'l-Ferec el-İşfahânî", *Âlemül-fikr*, XV/1, Küveyt 1984, s. 259-292; Hilary Kilpatrick, "Women as poets and chattels. Abû'l-Farağ al-İşbahânî's-al-İmâ' al-şawa'ir", *Quaderni di Studi Arabi*, IX, Roma 1991, s. 161-167; a.mlf., "Context and the Enhancement of the Meaning of Aḥbâr in the Kitâb al-Ağânî", *Arabica*, XXXVIII/3, Leiden 1991, s. 351-368; M. Nallino, "Abu'l-Faraj al-İşbahânî", *El'* (İng.), I, 118; K. Abu Deeb, "Abu'l-Faraj Eşfahânî", a.e., I, 282-283; a.mlf., "al-Ağânî", *Elr.*, I, 606-607.

HULÛSİ KILIÇ

EBÜ'L-FEREC el-KÂTİB

(bk. İBN HİNDÜ).

EBÜ'L-FEREC-i RÛNÎ

(bk. RÛNÎ).

EBÜ'L-FEREC eş-ŞİRÂZÎ

(أبو الفرج الشيرازي)

Ebû'l-Ferec Abdülvâhid
b. Muhammed b. Ali eş-Şîrâzî
el-Makdisî ed-Dimaşkî
(ö. 486/1094)

Hanbelî fıkıh âlimi.

Aslen Şîrazlı olup Harran'da doğdu. İdareci ve ilim ehli bir sülâleye mensuptur; soyu meşhur sahâbî Sa'd b. Ubâde'ye ulaşmaktadır. Kaynaklarda Sa'dî, Ubâdî, Hazrecî gibi nisbelerle anılması da bundan dolayı olmalıdır. Bağdat'ta Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın derslerine uzun yıllar devam edip ondan fıkıh okudu ve hocasının kitaplarını istinsah etti. Daha sonra Suriye'ye giderek bir süre Beytülmakdis'te ikamet etti. Ardından da Dimaşk'a yerleşti. Orada Ebû Hasan İbnü's-Simsâr, Abdürrezzâk b. Fazl el-Kelâî ve Ebû Osman es-Sâbûnî'den hadis dinledi; vaazlar verdi ve aralarında Şerefü'l-İslâm lakabıyla tanınan oğlu Abdülvehhâb'ın da bulunduğu meclislerinde Eş'arîler'le fikrî tartışmalarda bulundu. Şam ve çevresinde Hanbelî mezhebini yaydı. 28 Zilhicce 486 (19 Ocak 1094) tarihinde Dimaşk'ta vefat etti ve Bâbüssağır Kabristanı'na defnedildi. Kabri meşhur bir ziyaretgâh olup yan başında İbn Receb el-Hanbelî'nin (ö. 795/1393) mezarı bulunmaktadır.

Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş'un çok saygı gösterdiği Ebû'l-Ferec eş-Şîrâzî sünnete son derece bağlı, âbid, zâhid ve keramet ehli bir kişiydi. Bazı fikhî konularda kendine has görüşleri vardır (bk. İbn Receb, I, 72-73). Aynı zamanda güçlü bir hatip olan Ebû'l-Ferec'in kendisinden sonra birçok âlimin yetiştiği nesli bu muhitte "İbnü'l-Hanbelî sülâlesi" diye tanınmıştır.

Kaynaklarda adları geçen eserleri şunlardır: Hanbelî fıkına dair *el-İzâh*, *el-Mübhic*, *el-Müntehab*; akaid ve kelâma dair *et-Tebşîra fî uşûlî'd-dîn*; tefsire dair *Kitâbü'l-Cevdahir* (otuz cilt).